

Titel: Nordenzons Forestilling om publiqve Verkstedes-Huuse, eller Haandgiernings-Skolers Indretninger, hos Hospitaler, og Fattiges Forsorgs-Huuse, saa og hos Tugthusene, til nyttige Haand-Arbeider at bestille, [...]

Citation: "Nordenzons Forestilling om publiqve Verkstedes-Huuse, eller Haandgiernings-Skolers Indretninger, hos Hospitaler, og Fattiges Forsorgs-Huuse, saa og hos Tugthusene, til nyttige Haand-Arbeider at bestille, [...]" i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 24*, A.F. Stein, 1773, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_024-shoot-workid2_024_010.pdf (tilgået 20. marts 2023)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 24

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Nordenzons Forestilling om publike Verkstedes-Huuse, eller Haandgiernings-Skolers

Indretninger,
hos
Hospitaler,
og
Fattiges Forsorgs-Huuse,
aaa og hos
Tugthusene,
til
nyttige Haand-Arbeider
at bestille,
ester hvers
Kræfter og naturlige Beqvemhed
dertil.

Kiøbenhavn 1773, trykt hos A. F. Stein, boende i Skidenstrædet i No. 171.

2
3

Hver veed tilforn, at der er intet som meere kan formindske Udgifterne til de Fattige og Trængendes Underholdning, end som de fattige Lemmers eget nyttige Arbeide. De fleeste Fattige og Trængende ere og af de Kræfter, samt anden naturlig Beqvemhed, at de kan med Hænderne gjøre et og andet gavnligt Arbeide, naar behørige Indretninger med Underviisning er dertil; Men Indretningerne og Underviisningen seer man allevegne at mangle hos os. Det er dog ikke allevegne umueligt eller utienlig til at indrette publike, saavel som private Verkstedes og Lære-Huuse, skjønt ikkun paa faa Stæder til alle slags lette Haandgiernings-Arbeider, men ingensteds, hvor intet er giørligt og afsættigt,

4

thi hvert Sted behøver Mængde af mange slags nødvendige, skjønt smaa og lette Haandgiernings-Arbeider.

De Fattige og Trængendes Tal havde, uden al Tvil, været meget mindre, nu hos os, om Halvparten af Hospitaler og Fattiges Huuse, saavel som Tugthusene, havde været indrettede til Verkstedes og Haandgierningers Lærehuuse, det havde og nok været skeet, om Forfædrene havde havt den Erfaring og Indsigt, som nu haves iblant alle slags Folk derom; thi om end nogle ubetydelige, eller smaa private Haandverksmesters Tal maatte blevet mindre derved, udi nogle Kiøbstæder, saa var og blev dog de fattige og trængende Menneskers Arbeide, som saa meget er mistet, til langt større Vinding og Fordeel.

De fleeste Svage og Vanføre kan jo, ved Øvelse og behørig Underviisning, bestille mange slags smaa og lette Haandarbeider,

5

haar de ikkun har nogenledes friske Hænder og Øyensynet. De friske Fattige og Trængende, ere deels tienlige til fine og nætte Arbeids-Giærninger, andre til grove og tunge Arbeider, ingen er til, uden allene de Syge og Sengeliggende, som jo kan bestille noget, saalænge de har rørlige Hænder og Øyne at see med, samt beholden Fornuft.

De letteste Haandgiærnings-Arbeider, som meest og beqvemst skikker sig udi publiqve Hospitaler og Fattiges Forsorgs-Huuse, saa og udi Tugthusene, bestaaer fornemmelig i følgende for begge Kiøn, saasom:

1) Qvindekjønnen til at spinde alle slags til Vævning, af Ulden, Linnet, og Bomuld, item fiin og grov Traad, saa og at farve smaa Partier deraf.

2) Alle slags Ulden- og Linnen-Baad at væve, saa og baade fiine og grove Lærreder, disse slags Stoffer & c., item at

knytte

6

Strømper, Nathuer, og Undertrøyer, vel og for endeel at gjøre adskillige slags Kniplinger og Posementmager-Arbeide, men i sær, for grove og ubevante at væve Senge-Dækkener, Pak-Strie og til Korn-Sække, item til Præseninger og Betræk & c.

3) At spinde Hampetraad og knytte Fiskegarn deraf, item Seilgarn og Hysing at spinde.

k

4) Knapmager-Arbeide af Kameelgarn, Traae og Heste-Tagler, er meest beqvemt for Qvindekjønnen, naar de ikkun har friske Hænder og gode Øyne at see med. Spinding, Vævning og Knytnings-Arbeide kan aldrig mangle for Qvindekjønnen, desuden er der dog meget, som Qvindespersoner kan bestille tilligemed Mandfolkene. Men det meeste af efterskrevne maa dog udrettes af Mandspersoner, saasom:

At gjøre Spinderokke, item at dreje Træfade, Skaaler og Talerkener, og andet meere saadant Drejer-Arbejde, særlig i Tugthusene.

7

2. Kofferter og Flaske-skrine & c. kunde der gøres ligesaa gode, om ikke tildeels meere stærke og tjenlige, end de der indføres fra Lybek og fra andre Udenrigs-Stæder.

3. At støbe Messing- eller Metal-Knapper, item Skoespænder og Knæespænder, samt Gehængspænder og Bandtlædersspænder, i sær udkræves der ofte en Mængde stærke Metal-Knapper og Spænder til Krigsfolkets Mundurer, og ellers en stor Deel aarlig til andre, ligesaa en stor Deel af adskillige slags Beslage, saasom til Ride- og Kiøre-Tøye, item til Drag-Kister og Skrivers-Chatoller, saa og støbte Lysestager, Stryge-Jern, Mortere, smaa Huus-Klokker og Dømbieller, samt andet meere saadant smaat Giørtler-Arbeide.

4. Ligeledes af Tin, i sær Madskeer og Spænder, vel og Tallerkener og Fade.

5. Adskillig slags fortinnet Bliktøye, saasom Haandlygter, Tragter, Potte- og Pæle-Maale, Pomper, Vandrøre eller Tagrender,

8

samt en Mængde af andet smaat Blikmager-Arbeide.

6. Hagel og Kugle-Støberier er og til de Fatliges Verkstæder beqvemme.

7. Kammager-Arbeide, og Børstenbinderier ligesaa, og er det en stor Skam og Skade, at støbt Hagel, Haarkamme, baade grove og fiine, er bleven indført fra andre Riger og Lande, men end værre, at see endnu indført en Mængde af Børstenbinder-Arbeide, saasom Skoe- og Klæde-Børster, Støvkoste og Maler-Penseler, Gulv-Skruberter, samt Muurmands og Tiere-Koste, hvilket man maa blues ved at nævne i saadan grov mangeltigt Henseende.

8. Kurvemager-Arbeide er og beqvemt for mange af Fattighusenes-Lemmer, ligesaa at gjøre Pakmatter, item Haugematter af Sæv, eller Vand-Rør og Rughalm.

9. Sengematter kan der og gøres, samt Madrasser med Krylhaar udstoppet, da og de Krylhaar, som bruges til Stoeles Udstop-

9

ning, kunde blive der tilberedet, og købes af Stoelemagerne, og Haarene af det slagtede Qvæg ej bortkastes, som før er skeet.

10. Liimkaagerier burdte og drives meest ved Fattighusets Lemmer, særlig hvor nogen Mængde af Horn og Kløve var at faae, samt tør Fiskefinner, eller Svømmefierene og Sporene af vindtørret Fisk, hvilke ere meest tjenlige til at kaage Malerliim af.

11. Smaa Malerier og Lakeringer kan der og blive giort.

12. Tobaks-Daaser af Liimpappet Papiir ligesaa.

13. Kokkeøser og Træskeer i Mængde.

14. Grove Haar-Sigter og Træsaalde kunde og blive der giorte

15. Uld-Karder, Hægter og Fiske-Angler ligesaa.

16. Væverskede og adskillig andre Redskaber til Væverier, kunde der og blive giorte.

17. Endeel af Fattighusenes Lemmer kunde og blive benyttede til Pottemager-Arbeide.

10

hvor Pottemagerier kunde blive indrettet i Nærheden.

18. Tobaksspinderie er beqvemt næsten for alle, som har lidet Kræfter og nogen Nytte af sine Øyne, samt friske Fingre. Mange kan og skiære Røg-Tob«k, som sælges i heele, halve og fiendendeels Pund, ligesaa at tilvirke. Rapee-Snuusrobakker af adskillige slags.

19. Af gamle forslidte Touge, bliver Dignings-Verk, til Skibe og andre Fornødenheder forfærdiget, saasom Skibsrnands-Garn, Seisinger og Sarvinger, samt Skibsmatter, som alt er læt at lære og giøre.

20. Farverier og Trykkerier, baade til Uldenog Linnen-Tøye, kan der og holdes vedlige paa endeel Stæder.

21. Smaa TapeBerie-Søm, saa og fortinnede Kop-Søm, kan og i nogle publiqve Verksteds-Huuse blive giorte, samt andet deslige.

22. Rammer og Foutteraler til Bordspeile og Reisespeiler.

24. Bogbinder-Arbeide ligeledes.

11

24. Adskilligt Bødker-Arbeide, saasom Tønder og Pakfade af Fyrre eller Grannetræe, vel og Eegerender, samt heele og halve Ankere, smaa Sylte-Dunker og andet deslige.

25. Garverier kunde der og være i de store Kiøbstæder.

26. Grove Hattemagerier, ligesaa Reise-Kabusser, samt de med Skind overtrækkede Hatte og Kabusser, som Fiskere meest bruger og behøver.

27. Ræmsnider og Sadelmager-Arbeide ligeledes.

28 og 29. Skræder og Skoemager-Verkstæder kunde og tildeels være, i sær til Sømands-Klæder, at gøres. Men mange af disse Haandverks-Arbeider maatte dog gaae for Mesternes eget Forlag og Regning, og de allene betale visse Dag-Penge, eller for Stykkeviis Arbeider, til de fattige Lemmer, som de benyttede til Arbeidet, enten i eget Huus, eller paa et indretter Verkstæd i eller nær hos Hospitalet, eller i Tugtehuset. Alt

12

kan just ikke passe sig vel, eller holdes vedlige paa et Stæd, men noget deraf paa et og noget meere paa et andet Stæd, alt efter Stædets Tarv og Beskaffenhed.

30. Paa nogle Stæder kunde der meget vel, og til temmelig god Fordel, blive anlagt Hauger, til Tobaks-Plantning, samt til Kaal og Madrødders Avling & c., hvis Rygtning, under en Urtegaardsmand, meget vel lod

sig gjøre ved de Fattige, som havde lidt af Legemers Kræfter tilbage; Men alt dertil hørende maatte vel helst gaae for Urtegaardsmandens eget Forlag og Regning, og han betale Dag-Penge til dem han benyttede til Arbeidet, af hvilket Lugningen og Vandningen blev det meeste, som de Fattige og Svage Lemmer kunde benyttes til. Hauge-Grunden, tilligemed behørig Huuse for Urtegaardsmanden maatte være Hospitalets, eller Fattighuuses egen Ejendom, og allene paa visse Aar bortpagtes, ved offentlig Auction, da derved i Tiden vilde blive en ansee-

13

lig Indkomst for de Fattige, da og en saadan Urtegaardsmand best og beqvemmeligst kunde holde Marketenteriet, eller Spiisningen til de Fattige, saavel kaagte som ukaagte Æde- og Drikke-Vahre, skjønt de tillige maatte have den Frihed at anskaffe sig samme, hvor de kunde faae det enten bedre eller for ringere Priis.

Paa Landsbyggerne udi Norge kan publique Verksteds- og Fattiges Forsorgs-Huuse, ikkun paa faae Stæder holdes ved liige. Men vel i de fleeste smaa, som i de store Kiøbstæder, hvor og et Tugthuus burde være, nemlig: et i en Kiøbstæd for hvert Amts District, samt hos Tugthuuset et Arrest-Huus, hvori de farligste Misgierningsmænd, samt rasende og afsindige Mennesker kunde blive sikkerlig forvaret, saa og et særdeles Huus, hvori de Mennesker kunde blive forsørgede, der ere befængte med smittende og ulægelige Sygdomme, da og Landets eller Amt-Distriktets

14

Indbyggere maatte contribuere sin Deel, baade til saadanne Huuses Opbyggelse og Vedligeholdelse, som og til Lemmernes Underholdning.

Hvor der allerede er Tugthuuse, der kan bemeldte Arrest- og Syge-Huuse, med gandske taalig Bekostning blive indrettet; hvilket Gavn de Forstandige, hver paa sit Stæd, end videre og bedre kan skjønne; men alt saadant kan aldrig blive fort i ret Skik og til beste Tienlighed, forinden Kongelig Anstalter og Anordninger dertil bliver forud udvirkede, saa at alle Vedkommende maatte lempe og rette sig derefter.

Fattiges Forsorgs-Huuse, samt Tugt og Arrest-Huuse, behøves ikke saa anseelige og bekostelig opbygte, som Slotte og Lystgaarde. Matt seer jo paa adskillige Stæder, at deslige Forsorgshuuses Bygninger, og dets Vedligeholdelse, tilligemed mange Udlønninger til geistlige og verdslige Betientere, medtager meere,

15

end det som medgaaer til de fattige Lemmers Underholdning deri. For Hospitaler, og andre Fattiges Forsorgs-Huuse, er jo ingen særdeles Kirke nødvendig i Kiøbstæder, men vel en Sygetrøster, eller Forelæsere, for Resten saa kan jo Stædets Præster betiene Lemmerne baade i de Fattige og i de fleeste Tugt og Arresthuuse, skjønt i Tugthuuse maatte nok være indrettet en Kirke, i en stor Stue eller Sahl, samt en Skolemester, som maatte være Catechet tillige. En Inspecteur maatte der være, da han og tillige maatte være Regnskabsfører, og Skolemesteren, som Controlenr, for Inspecteurs Forretninger, Portneren, som tillige maatte holde en Gaardskarl og Pige, maatte og lønnes tilligemed de næst forbemeldte. Men Ober-Directionen maatte, uden Lønning føres ved Stæders Øvrighed tilligemed 2 eller 3 velforstandige Borgermænd.

Læremestere og Lærerinder, for Arbeiderne, saavidt det gik for Publik Regning, maatte ikkun tillegges liden vis Løn, men deres messte Belønning være, med visse pro Cento Penge, af det forfærdigede Arbeide; thi saa maatte de bruge sin yderste Fliid og Omhue dermed. Men naar Procento-Pengene ikke hvert halve Aar kunde indkomme eller blive beregnet, saa maatte der, af Stiftelsens Fond, gjøres Forskud til Lønningen, saaledes, som Direktionen der tienligt

16

og billigt eragtede. Læremesterne og Lærerinder maatte ligesaavel, som Betienterne, have frie Huusværelse, enten i eller nær hos Verkstæds-Huusene. Enkemænd og Enker, eller andre ugifte og beqvemme Personer, maatte helst antages dertil; thi en stor Familie er ikke vel tienlig i deslige Huuse, helst hvor der ikke er Værelser, eller Huusrum nok dertil. Til en Spisemester, eller Marketenter, maatte der nødvendig være behørig Rum og Værelser i Huuset, thi Lemmerne kunde ikke faa Spiise- og Drikke-Vahre indhentet fra Byen. Tugt- og Arresthuuse burde helst være i eet, og under een og den samme Tilsyn og Bestyring. Men de Fattiges Forsorgshuuse kan nok være paa adskillige Stæder i Byen, dog er de fleeste Fattige altid best tient med visse Penge, Ugentlig eller Maanedtlig, da mange af dem kan have frie Huusværelse, enten hos Slægtninge eller andre Venner.

Endeel af saadanne Forsorgshuuse seer man opbygget og meere indrettet efter Navn og Rygte fra andre Riger og Lande, end som efter vore Stæders Tarv og Beqvemhed, derfor hænger og Armoden stedse fast derved.

God Anstalter i et Land,

Giør at hver Gavn-nyttes kan.